

XVI

ΚΥΝΙΚΟΙ

ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΑΝΤΙΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Γενικά. Ο πολιτισμός αφορμή εκθήλυνσης και τρυφηλότητας

Πρέπει κατ' αρχήν να τονισθεί ότι η υφή του δόγματος των κυνικών είναι σαφώς αντίθετη προς την οποιαδήποτε ανοχή και κατά μείζονα λόγο προαγωγή της οικονομικής συμβίωσης και προς την ιδέα της οικονομικής ανάπτυξης. Είναι ωστόσο σφάλμα να υποστηρίζεται ότι το κίνημα του κυνισμού ήταν απλώς εξέγερση κατά του κατεστημένου, κατά ορισμένων θεσμών ή υπέρ της ενδοκοινωνικής ανακατάταξης της θέσης κοινωνικών ομάδων και τάξεων. Στην ουσία επρόκειτο περί κινήματος εναντίον αυτής καθ' εαυτής της κοινωνίας, κίνημα υπέρβασης της κοινωνικής συμβίωσης και άρνησης των αξιών και των θεσμών της. Μάλλον καθαρή φιλοσοφική στάση (*ένστασις βίου*), παρά απλώς πράξη ζωής. Η ώθηση προς ορισμένες μορφές εξωκοινωνικού βίου θυμίζει τη σύγχρονη κίνηση των περιθωριακών και των Hippies⁽¹⁾ που έγιναν οι αμφισβητίες των κοινωνικών αξιών και με τις «συγγενείς ομάδες» έβαλλαν εναντίον κάθε συμβόλου των αξιών αυτών. Με τον κυνισμό ωθείται στο έπακρο ο σωκρατικός μετριοπαθής ασκητισμός. Στη βάση της κυνικής φιλοσοφίας βρίσκεται η καταδίκη του σημερινού πολιτισμού, των θεσμών και των αξιών του και η επιστροφή στη ζωή των ζώων. Οι κυνικοί μάχονται τα δεσμά της «πόλης», εμφανίζονται ως «απόλιδες», δέχονται μόνο την κοσμοπολιτική τους ένταξη (*«μόνην τε ὀρθήν πολιτείαν εἶναι τὴν ἐν κόσμῳ»*)⁽²⁾, αρνούνται την προσφορά ή το σεβασμό των νόμων (*«μηδὲν οὕτω τοῖς κατὰ νόμον ὡς τοῖς κατὰ φύσιν διδῶς»*)⁽³⁾. Τις απόψεις αυτές ασπάζονται και οι στωικοί, όπως ο Ζήνων, ο Χρύσιππος. Απορρίπτουν το γάμο, κατηγορώντας μάλιστα τον Κέκροπα, γιατί με το γάμο μας πέρασε στον πολιτισμό⁽⁴⁾, δέχονται την πορνεία, την ομοφυλοφιλία, τις δημόσιες γενετήσιες σχέσεις, το γυμνισμό, τις σεξουαλικές

(1) Βλέπε π.χ. E. Shmuei, "Modern hippies and ancient cynics: a comparison of philosophical and political development and its lessons", *Cahiers d' Histoire mondiale*, 12, 1970, σελ. 490-514.

Επίσης: Maria Maffi, *La cultura underground*, 2 τόμοι, Laterza, 1980.

(2) *Διογένης Λαέρτιος*, IV, 72.

(3) *Διογένης Λαέρτιος*, IV, 71.

(4) *Αριστοφάνης*, *Πλούτος* 773, σχόλιο.

σχέσεις γονιών και παιδιών ή αδελφών, υποστηρίζουν τον εξανδρισμό της γυναίκας και την unisex εμφάνιση, κατά το παράδειγμα της Ιππαρχίας, συζύγου του Κράτητος. Με αντιπρομηθεϊκό πνεύμα αγωνίζονται κατά της τεχνικής προόδου και ιδιαίτερα της εισαχθείσης από τον Προμηθέα φωτιάς, δεν υιοθετούν την ανάγκη της καλλιέργειας της γης, αφού η γη δίνει αυτομάτως τα πάντα χωρίς εκβιασμούς.

Οι κυνικοί επιλέγουν ορισμένες εμπεδωμένες συνήθειες της ανθρωπότητας, για να πολεμήσουν την συμμόρφωση προς τις πολιτιστικές συνήθειες. Τάσσονται έτσι υπέρ του ωμού κρέατος, «μηδέν άνόσιον είναι τό καί τών άνθρωπέων κρεών άψασθαι»⁽⁵⁾, υπέρ της νεκροφαγίας και της αλληλοφαγίας έχοντας συνείδηση του ότι το ψημένο κρέας (προβαλλόμενο με τις θυσίες) αποτελεί σύμβολο ενός άλλου πολιτιστικού κόσμου, όπως επεδίωξε να εξηγήσει με τις εργασίες του ο Claude *Levi-Strauss*⁽⁶⁾. Ο πολιτισμός υπήρξε η «αφορμή» εκθήλυνσης και τρυφηλότητας.

(5) Διογένης Λαέρτιος, IV, 73.

(6) Claude *Levi-Strauss*, *Le cru et le cuit*, 1964, πρώτος τόμος της Série Mythologique: *Du miel aux cendres*, Paris, Plon, 1967, *L'origine des mammifères*, *Dédale*, Paris, Plon, 1988, *L'homme nu*, Paris, Plon, 1971).

Επίσης Maria *Daraki*, *L'histoire*, La Grèce ancienne, présentation par Claude Mossé, εκδ. Seuil, 1986.

“La sagesse des cyniques grecs”, σελ. 92-112.

Της ιδίας, “La passion et le hasard dans le stoïcisme ancien”, *Traverse* no 23, 1981.

Της ιδίας, *Dionysos*, Paris, Arthaud, 1985.

M. *Detienne*, “Ronger la tête de ses parents”, *Dionysos mis à mort*, Paris, Gallimard, 1977, σελ. 135.

L. *Paquet*, *Les cyniques grecs*, Ottawa, εκδ. L' Université de Ottawa, 1975. Συλλογή εξαντλητική κυνικών κειμένων:

Coll. Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Les stoïciens, επιλογή κειμένων:

F. *Ollier*, “Le mirage spartiate, II, Étude sur l' idéälisation de Sparte dans l' antiquité grecque du début de l' école cynique, jusqu' à la fin de la cité”, *Annales de l' Université de Lyon*, 3, 13, Paris, 1943.

A. *Vexliard*, “Diogène le chien”, *Sociopsychologie d' une doctrine philosophique naissante*, Ankaru, 2 1964.

. H. *Irgalls*, “Cynics et Pasupatas: The seeking of Dishonor” *Harvard Theological Review*, 55, 1962.

Για την κυνική σχολή, πλην των εργασιών που μνημονεύθηκαν πιο πάνω, βλέπε:

Στην ουσία η επιδίωξη δημιουργίας ενός υπερανθρώπινου υποδείγματος χειραφέτησης από τις ανάγκες, από το καθήκον, από την πόλη, μια νέα μορφή εγωισμού, η αποκρήρυξη της εκφυλιστικής κοινωνικής συμβίωσης και των κοινωνικών θεσμών, η άρνηση της εργασίας (μολονότι επαινείται ως πηγή ανεξαρτησίας η ελεύθερη εργασία), η αποφυγή της καλλιέργειας της γης, ο εξορκισμός του πλούτου, δεν επιτρέπουν τη σκέψη προσφοράς του κυνισμού στην οικονομία, μολονότι στο βάθος των ιδεών τους υπάρχει η αποφυγή της εξάρτησης και έτσι η προστασία της ελευθερίας και ενθάρρυνση του ατομικισμού και ίσως του σημερινού περσοναλισμού. Πλούτος χωρίς αρετή δεν θα ήταν απλώς χωρίς αξία, αλλά είναι πηγή κάθε κακού και κανείς εραστής του χρήματος δεν μπορεί να είναι ενάρετος ή ελεύθερος.

Η κυνική φιλοσοφία από τον 3ο αιώνα εγκαταλείπει την αυστηρότητα και την ακαμψία της, περιοριζόμενη περισσότερο σε διακωμώδηση και ηθικό έλεγχο, από τον οποίο γεννήθηκε το φιλολογικό είδος «διατριβή». Τις τάσεις αυτές εγκαίνιασε ο *Βίων ο Βορυσθενίτης*, ο *Τέλης*, ο *Μένιππος* των Γαδάρων, ο *Μενέδημος* κ.λπ.

Οι σπουδαιότεροι από τους κυνικούς υπήρξαν ο Αντισθένης και ο Διογένης.

Αντισθένης Αντισθένους Αθηναίου (446-366)

Ο άνθρωπος φύσει αντικοινωνικό ζώο

«Περί νίκης οικονομικός»

«Περί νόμου ἢ περί πολιτείας»

«Περί ζώων φύσεως»

«Περί δόξης καὶ ἐπιστήμης»

«Ἡρακλῆς ὁ μείζων ἢ περί ἰσχύος»

«Ἡρακλῆς περί φρονήσεως ἢ ἰσχύος»

Pauly's, Real Encyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft, op. cit., τόμ. I, Stuttgart, 1894, σελ. 2532.

D. R. *Dudley*, *A history of Cynism*, 1957.

R. *Hoistad*, *Cynic Hero and cynic King*, 1948.

F. D. *Sayre*, *The greek cynics*, 1948.

L. *Radermacher*, *Artium Scriptores*, 1951.

G. *Tozzi*, *Economisti greci e romani*, op. cit., σελ. 209-247.

A. *Ελευθερόπουλος*, *Οικονομία και φιλοσοφία*, Θεσ/κη, 1931, σελ. 60.

D. R. *Dudley*, *A history of cynism*, 1937.

W. K. C. *Guthrie*, *History of Greek Philosophy*, 3 1969.

«Μενέξενος ἢ περί τοῦ ἄρχειν»⁽⁷⁾.

Ελάχιστα αποσπάσματα των έργων του, που υποτίθεται ότι εντάσσονται σε 70 τίτλους, σώζονται. (Για τον Αντισθένη: *Fragmenta Philosophorum Graecorum*, τόμ. II, 1867, σελ. 261).

Σύγχρονος του Πλάτωνα και αρχικά σοφιστής, προσχωρεί στις σοκρατικές ιδέες. Ο Αντισθένης αναδείχθηκε ο αρχηγός της σχολής των κυνικών και καθηγητής στο κοσμοπολιτικό Γυμνάσιο του Κυνοσάργους, αποκληθείς «αυτοκύνων», απλοκύνων. Κεντρική ιδέα των πιο πάνω έργων του είναι η αντίθεσή του προς το αριστοτελικό αξίωμα, ότι «ο άνθρωπος φύσει πολιτικόν ζών»⁽⁸⁾, γιατί θεωρεί ότι ο αναπτυχθείς στην κοινωνική συμβίωση πολιτισμός προάγει την αδικία, τη διαφθορά, τον εκθηλισμό. Προβάλλει ως υπόδειγμα τρόπους ζωής τον πρωτόγονο και βάρβαρο βίο, τη μίμηση των ζώων ή τις «κοινωνίες των χοίρων» όπως ειρωνευόταν ο Πλάτων, και το βίο αυτό τον εξιδανίκευε εναντίον της αριστοτελικής θεωρίας περί ανθρώπου ως πολιτικού ζώου. Υπό το πνεύμα αυτό καταδικαζόταν η οικογένεια, ο γάμος, οι κοινωνικοί θεσμοί, η ατομική ιδιοκτησία, ο νόμος. Το ιδεώδες της φιλοσοφίας του Αντισθένους και όλων των κυνικών θα μπορούσε να λεχθεί ότι είναι εκείνο που ο Γλαύκων στον Πλάτωνα ονομάζει: «τό κράτος τῶν ὑῶν»:

«Εἰ δέ ὑὼν πόλιν, ὃ Σώκρατες ἔφη, κατεσκεύαζες,
τί ἂν αὐτάς ἄλλο ἢ ταῦτα ἐχορτάζεις;»⁽⁹⁾

Με τη φιλοσοφική αυτή στάση ήταν πολύ φυσικό το πνεύμα των κυνικών σχολών να στρέφεται κατά της ανάπτυξης οικονομικής δραστηριότητας. Υποστηρίζοντας ότι η ανακάλυψη του πυρός ήταν η «αμορφή» για την επιδίωξη πολυτελούς βίου από τους ανθρώπους, ακολουθεί την αρχή ότι ο υλικός πλούτος, αν δεν είναι καθ' εαυτόν κάτι απόλυτα κακό πρέπει τουλάχιστο να είναι αδιάφορος. Ο «φιλάργυρος», δεν είναι ελεύθερος ή ανεξάρτητος, ο δε πλούτος χωρίς αρετή είναι πηγή κακών και στερείται αξίας. Στο «Συμπόσιον» του Ξενοφώντα φέρεται να υποστηρίζει:

(7) Βλέπε: *Διογένης Λαέρτιος*, VI, 16-18. *Δίων Προβεύς*, Έργα (εκδ. Arnim 1893). *Ξενοφών*, Συμπόσιον III, IV, 34-43. *Von Arnim*, *Stoicorum veterum fragmenta*, Lipsia, Teubner, 1905. *Nicola Festa*, *Frammenti dei stoici antichi*, Bari, Laterza, τόμ. I, 1932 (ιδίως για τη σχέση στωικών και κυνικών).

(8) *Αριστοτέλης*, Πολιτικά I, 1253, α, 1-4.

(9) *Πλάτων*, Πολιτεία II, 372 d.

*«ἀλλὰ μὴν καὶ πολὺ καὶ δικαιότερους γε εἰκὸς εἶναι
τούς εὐτέλειαν μᾶλλον ἢ πολυχρηματίαν σκοποῦντας. Οἷς γάρ
μάλιστα τὰ παρόντα ἀρκεῖ, ἥκιστα τῶν ἀλλοτρίων
ὀρέγονται. Ἄξιον δ' ἐννοῆσαι ὡς καὶ ἐλευθέρους ὁ τοιοῦτος
πλοῦτος παρέχεται»⁽¹⁰⁾.*

Μέσα σ' αυτό το αντιοικονομικό πνεῦμα πρέπει να επισημανθούν τέσσαρες βασικές ιδέες του Αντισθένη, που συνδέονται με την οικονομική επιστήμη:

Πρώτον, κατά τη σωκρατική αντίληψη, την οποία ακολουθεί και ο Αντισθένης, κριτήριο της αξίας του πλούτου είναι η χρήση του, άποψη που εξήραν ιδιαίτερα πρακτικά ο Ξενοφών και ο Πλάτων και ακολουθούν οι σύγχρονοι οικονομολόγοι.

Δεύτερον, ο Αντισθένης διαχωρίζει για πρώτη φορά τον πλούτο από τη δύναμη, δεχόμενος όπως ακριβώς και η Νέα Αριστερά (New Left) ότι οι άνθρωποι, πέραν και ανεξαρτήτως του πλούτου, αναζητούν δύναμη, η οποία δεν είναι πάντοτε αποτέλεσμα της σώρευσης πλούτου.

Τρίτον, συνεπής προς τη διακηρυσσόμενη αρχή της ανεξαρτησίας και του αδέσμευτου του ατόμου, εξαίρει την αξία της ελεύθερης εργασίας ως πηγής αρετής και ανεξαρτησίας. Πρότυπο της ανεξάρτητης αυτής εργασίας ήταν ο Ηρακλής, θεωρούμενος, όπως αναφέρει ο Trever, ένα είδος προστάτη άγιου, για τον οποίον φέρεται ότι γράφηκαν 2 εργασίες από τον Αντισθένη:

«Καί ὅτι ὁ πόνος ἀγαθὸν συνέστησε διὰ τοῦ μεγάλου Ἑρακλέους καὶ τοῦ Κύρου»⁽¹¹⁾.

Τέταρτον, στο πλαίσιο των σκέψεων αυτών, ήταν φυσικό να ταχθεί κατά της δουλείας, τονίζοντας ότι οι διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους είναι τυχαίες και ότι σημασία έχουν μόνο οι ηθικές διαφορές. Η δουλεία γι' αυτόν «κατὰ φύσιν οὐδὲ δίκαιον καὶ βίαιον».

[Σε άλλο κεφάλαιο του παρόντος εκτίθεται η θεωρία του Αντισθένη για την κατά στάδια εξέλιξη της κοινωνίας και οικονομίας (2ος τόμος)].

(10) Ξενοφών, Συμπόσιον IV, 42-43.

(11) Albert Auguste Trever, A history, op. cit., 1916, 1987, σελ. 132, σημ. 1 και Διογένης Λαέρτιος VI, 2, 18.

*Διογένης Ικεσίου Σινωπέως (404-323)**Ο ακραίος ασκητισμός*

«Περί πλούτου»

«Πολιτεία»

Αποδίδονται σ' αυτόν πολλά έργα, ενώ με βασιμότητα υποστηρίζεται ότι ο Διογένης δεν άφησε συγγραφικό έργο. Ο Σωκράτης στο πρώτο βιβλίο των «Διαδοχών» του και ο Σάτυρος στο τέταρτο βιβλίο των «Βίων» βεβαιώνουν ότι ο Σινωπέυς τίποτε δεν έγραψε. Εξ άλλου ο Σωτίων «έν τῷ ἐβδόμῳ» υποστηρίζει ότι έγραψε πολλά περί αρετής, αγαθών, πτωχών, ερωτικούς κ.λπ. Το πιο πιθανό είναι ότι δεν υπήρξαν γραπτά κείμενα του κυνικού φιλοσόφου, γιατί και της φιλοσοφίας του η βάση ήταν η άσκηση και όχι η θεωρητική κατάρτιση. Ο Διογένης δίδασκε τις φιλοσοφικές του αρχές με το παράδειγμά του. Γι' αυτόν άλλωστε το λόγο, όταν ο Ηγησίας τον παρακάλεσε να του χρησιδανείσει τα συγγράμματά του απάντησε:

*«Μάταιος, ἔφη, τυγχάνεις, ὦ Ἡγησία, ὅς ἰσχάδας μὲν
γραπτάς οὐχ' αἰρή, ἀλλὰ τὰς ἀληθινὰς· ἄσκησιν δέ
παριδὼν τήν ἀληθινήν, ἐπὶ τήν γεγραμμένην ἀρμάς»*⁽¹²⁾.

Ο Διογένης τον οποίον ο Πλάτων αποκάλεσε «ο Σωκράτης που παρφρόνησε» υπήρξε εξ εκείνων που προώθησε τον κυνισμό στο έπακρο και πολέμησε ή διακωμώδησε τις κοινωνικές αξίες της εποχής του με τις πράξεις του. Όσα ελέχθησαν στην εισαγωγή ανήκουν κατ' εξοχήν στο μεγάλο αμφισβητία της εποχής του. Εναντίον του πλούτου και δη εναντίον της κακής χρήσης του, θεωρεί τον αμαθή πλούσιον «πρόβατον χρυσόμαλλον», τάσσεται εναντίον του χρυσού και αργυρού νομίσματος, για να αποτρέπει την εκτεταμένη σάρευση κινητού πλούτου, υπέρ της κοινοκτημοσύνης και των γυναικών⁽¹³⁾, θα πρότεινε δε για την πολιτεία: «νόμισμα είναι τους αστραγάλους»⁽¹⁴⁾. Γενικά η πρότασή του είναι επιστροφή στο βίο των ζώων.

Εκείνο όμως το οποίο, από άποψη οικονομική, πρέπει να εξαρθεί ιδιαιτέρως από τη διδασκαλία του Διογένη είναι η αναγνώριση της *οικονομικής αξίας της παιδείας*, της οποίας μόνο πρόσφατα η οικονομική επιστήμη εξετίμησε και μέτρησε την προσφορά⁽¹⁵⁾:

(12) Διογένης Λαέρτιος 48.

(13) Αθηναίος IV 159 Σ.

(14) Αθηναίος IV, 159 Σ.

(15) Σχετικά πρόσφατα άρχισε να διαμορφώνεται στη Γαλλία, υπό την επιρροή συγ-

«τὴν παιδείαν εἶπε τοῖς μέν νέοις σωφροσύνην, τοῖς δέ
πρεσβυτέροις παραμυθίαν, τοῖς δέ πένησιν πλοῦτον,
τοῖς δέ πλουσίοις κόσμον εἶναι» ⁽¹⁶⁾.

Η διατύπωση αυτή του Σινωπέως φιλοσόφου, που εξαίρει τον εξισωτικό ρόλο της παιδείας στην κοινωνία, θυμίζει ανάλογη διατύπωση του *Φαλέα του Χαλκηδονίου*, για τον οποίον ο Αριστοτέλης λέγει:

«οἶεται γάρ (Φαλέας) δυοῖν τούτοις ἰσότητιν δεῖν ὑπάρχειν
ταῖς πόλεσι, κτήσεως καὶ παιδείας» ⁽¹⁷⁾.

Μητροκλέους του Μαρωνεΐτου (ακμή 300 π.Χ.)

Ακολουθεί τη σχολή των κυνικών. Επέκρινε την κακή χρήση του πλούτου:

«τόν πλοῦτον βλαβερόν εἰ μή τις ἀξίαις αὐτῷ χρώτο» ⁽¹⁸⁾.

Κράτητος Ασκώνδου Θηβαίου (ακμή 326 π.Χ.)

Εκαλείτο και θυρεπανοίκτης: «διὰ τὰ εἰς πᾶσαν εἰσιέναι οἰκίαν καὶ νουθετεῖν» ⁽¹⁹⁾. Γνωστός για τον ασκητισμό του:

«θέρμην τε χοῖνιξ καὶ τὰ μηδενός μέλαιν»
(ένα πιάτο φασόλια και δεν με μέλει τίποτ' άλλο).

γραφέων, όπως ο *Vermou-Gauchy*, ο *Piatier*, ο *Page*, ο *Ficher* και άλλων, η καλούμενη «οικονομική της εκπαίδευσης», κλασσικό δε έχει αποβεί στο είδος του το τελευταία εκδοθέν έργο του *Delcourt*, "Investir en hommes".

(16) *Διογένης Λαέρτιος*, VI, 68.

(17) *Αριστοτέλης*, Πολιτικά II, 4, 1266 β.

(18) *Διογένης Λαέρτιος* VI, 25.

(19) *Διογένης Λαέρτιος* VI, 81.